

Jména rostlin

Každá rostlina má pouze jedno platné vědecké jméno, které identifikuje daný organismus. Jméno slouží k domluvě mezi vědci i laiky. Někdy se také používá termín vědecký název rostliny, což není úplně vhodné, protože pojem název se hodí spíš pro neživé objekty.

Různá jména dostávaly rostliny odnepaměti, ale teprve v roce 1867 byla v Paříži na Mezinárodním kongresu botaniků schválena závazná pravidla vědeckého pojmenovávání rostlin, která vycházela ze zásadního díla přírodovědce Carla Linného *Species plantarum* (1753). Linné zde uvedl jména všech tehdy známých rostlin a zavedl takzvanou binomickou nomenklaturu – dvouslovné pojmenovávání rostlin. Pravidla pojmenovávání rostlin jsou shrnuta do Mezinárodního kódu botanické nomenklatury, na jehož stálém zdokonalování pracuje ustálená skupina odborníků.

Jméno rostliny se skládá ze jména rodového a tak zvaného druhového přívlastku: *Poa pratensis* – lipnice luční. Jestliže je nějaké vědecké jméno složeno ze tří slov, jsou dvě slova přívlastku spojena spojovníkem: *Capsella bursa-pastoris* – kokoška pastuší tobolka (v češtině tři slova). Vědecké jméno rodu a druhový přívlastek nemohou být u rostlin stejná slova, jako je tomu například u známých živočichů: *Bufo bufo* – ropucha obecná, *Lynx lynx* – rys ostrovid.

Vědecké jméno je psáno latinsky (někdy se také říká ne zcela správně latinské jméno či latinský název), ale pocházet může z latiny, řečtiny nebo jiných jazyků, dokonce to může být jméno zcela uměle vytvořené (přesmyčkou) nebo vychází ze jména nějaké osoby: *Camellia* – kamélie dostala od Carla Linného jméno po brněnském rodákovi, přírodovědci Georgu Kamelovi, který se sice psal na začátku s K, ale polatinštěno je to s C.

Jméno rostliny nemusí odrážet skutečný tvar, velikost nebo barvu rostliny. Tak například *Dictamnus albus* – třemdava bílá kvete většinou růžově, bíle jen zřídka; *Plantago major* – jitrocel větší bývá obvykle daleko menší než *Plantago media* – jitrocel prostřední. Mnoho druhů dostalo svoje jméno podle toho, jak jsou běžné, kde rostou, jak dlouho žijí nebo zda jsou léčivé: *Cirsium vulgare* – pcháč obecný, *Juniperus communis* – jalovec obecný, *Fagus sylvatica* – buk lesní, *Dianthus moravicus* – hvozdík moravský, *Lolium perenne* – jilek vytrvalý, *Helianthus annuus* – slunečnice roční, *Salvia officinalis* – šalvěj lékařská. Ale například *Anemone sylvestris* – sasanka lesní v lese obvykle neroste.

Jména rodů nejsou starší než právě z roku 1753 a jméno druhové je dáno datem platné publikace. To znamená datum, kdy bylo jméno rostliny spolu s jejím popisem poprvé veřejně publikováno. Jiná jména, která někdo dal téže rostlině, jsou neplatná. Výjimku z tohoto pravidla tvoří tak zvaná chráněná neboli konzervovaná jména, uvedená v Kódu, která se dlouhodobě používala a jsou všeobecně známá. Nejlepším příkladem jsou jména některých našich čeledí: *Asteraceae* – hvězdicovité a platné synonymum *Compositae* – složnokvěté; *Lamiaceae* – hluchavkovité a platné synonymum *Labiatae* – pyskaté. Chráněná jména ale mohou mít i rody nebo druhy.

Jedním z důvodů, proč se mohou měnit jména rostlin, je takzvané pojetí rodu nebo druhu, které vychází z dosud získaných poznatků o příbuznosti. Dřívější poznatky o příbuznosti vycházely především z popisu vnějšího vzhledu (morfologie), ale dnes máme i mnoho poznatků genetických. Rostliny mohou tedy dostávat nová platná jména a pro ujasnění se potom starší jména uvádějí jako synonyma.

Vědecká jména se většinou píšou kurzívou, jméno rodu s počátečním velkým písmenem a druhový přívlastek s počátečním malým písmenem, i když je vytvořen

ze jména určité osoby (vlastního jména). Za vědeckým jménem se často uvádí jméno nebo mezinárodně uznávaná zkratka jména autora nebo autorů, kteří toto jméno popsali: *Poa pratensis* L., v tomto případě je to tedy Linné. Jméno autora se kurzívou nepíše.

Jmenosloví kulturních rostlin se řídí Mezinárodním kódem nomenklatury pěstovaných rostlin, který se liší od předchozího hlavně při pojmenovávání nižších taxonomických jednotek jako je kultivar nebo skupina kultivarů: *Calendula officinalis* L. 'Gold Star' je kultivar měsíčku lékařského, který jeho šlechtitel pojmenoval tímto jménem. Jméno kultivaru se dává do speciálních jednoduchých uvozovek (dříve se také označoval zkratkou cv.), nepíše se kurzívou a všechna jeho slova začínají velkým písmenem, pokud pravidla daného jazyka nestanovují jiný způsob.

V případě kulturních rostlin, u nichž bylo vyšlechtěno množství kultivarů rozmanitého použití, a tím například i velmi odlišných tvarů, rozlišujeme skupiny kultivarů (dříve označované jako konvariety – convar.): *Brassica oleracea* - brukev zelná, skup. Capitata – hlávkové zelí, skup. Sabauda – hlávková kapusta, skup. Gongylodes – kedluben, skup. Gemmifera – růžičková kapusta, skup. Botrytis – květák apod.

Mnohé rostliny mají také jména v národních jazycích. České (i slovenské) botanické jmenosloví je oproti mnohým jiným národním jmenoslovím velmi dobré a má svoje pravidla. Ta sice nejsou pro vědecké použití povinná, ale přesto mají u nás tradici, která se obecně dodržuje, především proto, že je to praktické z hlediska lepší komunikace mezi uživateli. Dnes používaná česká jména vznikala už za doby Jana Svatopluka Presla v první polovině 19. století a vznikají dodnes. V botanice obecně platí, že vědecké jméno rodu má svůj překlad český: všechny lípy (srdčitá, velkolistá, americká atd.) jsou *Tilia*, všechny duby (letní, zimní, červený atd.) jsou *Quercus*. Jsou však i nemnohé výjimky, které zbytečně trápí mnohé uživatele, hlavně učitele a následně jejich žáky: máchelka nebo také pampeliška – *Leontodon*, pampeliška nebo také smetánka – *Taraxacum*. V zoologii je tomu jinak, jeden rod může mít různá jména česká: *Corvus corone* – vrána černá a *Corvus corax* – krkavec velký; a obráceně různé rody mohou mít stejné české jméno: plch velký – *Glis glis* a plch zahradní – *Eliomys quercinus*.

České jméno druhu nemusí přesně překládat jméno vědecké nebo se používá paralelně několik jmen: *Dactylis polygama* – srha mnohomanželná (přesný překlad) či srha hajní (hajní je latinsky *nemorosa*), *Acer campestre* – javor babyka či jen jednoslovně babyka (*campestre* je česky ladní), *Phyllitis scolopendrium* – jelení jazyk celolistý (tři slova), *Inula oculus-christi* – oman oko Kristovo.

Všetchna vědecká jména nemusejí mít vždy svůj překlad do češtiny, protože se například jedná o rostliny u nás neznámé nebo nepěstované a zájemci si s vědeckými jmény vystačí. Rostliny, které se k nám nově dostávají, často získávají i jména počeštěná: *Begonia* je známá spíše pod jménem begónie nebo voskovka než kysala; *Hosta* pod jménem hosta nebo funkcie než bohyška; *Cosmos* pod jménem kosmoska než krásenka; *Zinnia* pod jménem zínie či cínie než ostálka; *Thuja* pod jménem túje než zerav. Při počešťování vědeckých jmen by se mělo dodržovat pravidlo, že česky píšeme tak, jak se jméno v češtině vyslovuje: kryptomélie, vajgélie, montbrécie.

Česká jména rostlin i jiných organismů (lípa srdčitá, kočka divoká, hřib modračka, kvasinka pivní) mají v češtině výjimku a píší se s malým písmenem na začátku jména rodu i druhového přívlastku. Pouze pokud je jméno vytvořeno ze jména osoby, píše se v češtině s velkým písmenem: *Minuartia smejkalii* – kuřička Smejkalova či kuřička hadcová, *Galium schultesii* – svízel Schultesův.

Mnohé rostliny mají také různá jména lidová, krajová či zahradnická: *Dianthus caryophyllus* – hvozdík zahradní neboli karafiát, *Dianthus deltoides* – hvozdík kropenatý neboli slzičky panny Marie, *Lactuca sativa* – locika setá neboli salát, *Forsythia* – zlatice neboli zlatý déšť či *Laburnum* – štědřenec neboli zlatý déšť, *Philadelphus* – pustoryl neboli jasmín, i když jasmín je jiný rod.

Bohužel komerční prodejci rostlin nebo různí nevzdělaní pěstitelé prodávají rostliny pod všelijakými nesmyslnými lákavými jmény, která kupující matou nebo vyloženě obelhávají. Potom není problém si v supermarketu koupit muškát (pelargónii) s vonnými listy – *Pelargonium odoratissimum* pod jménem citrus; velkokvětý durman – *Datura suaveolens* pod jménem andělské trumpety nebo lilek modrý – *Solanum rantonnetii* pod jménem hořcový stromek. Snad nejhorší takové jméno je takzvaná růže z Jericha. Jednak to vůbec není růže a za druhé se používá pro dva zcela odlišné druhy. Jedním je plavuňovitý druh, vraneček *Selaginella lepidophylla*, pouštní rostlina, která po vyschnutí a znovunamočení opět roste, a dále se tento výraz používá jako souhrnné jméno pro různé druhy a kultivary okrasné ovíjivé liány z rodu *Lonicera* – zimolez. Kdo se v tom má vyznat!

Pojmenovávání jiných organismů (živočichů a bakterií) se řídí jak ve vědecké tak v české nomenklatuře poněkud jinými pravidly, která se ale v mnoha detailech shodují. Některé organismy z různých říší mohou mít stejná vědecká nebo i česká jména, ale při popisování nových druhů se nedoporučuje dávat již použitá jména: hmyz *Ammophila sabulosa* – kutilka písečná a tráva *Ammophila arenaria* – kamýš písečný; živočich liška obecná – *Vulpes vulpes* a houba liška obecná – *Cantharellus cibarius*. Pojmenovávání sinic, řas, lišejníků a hub se řídí stejnými pravidly jako pojmenovávání rostlin, protože sinice se kdysi řadily k řasám, ač jsou to bakterie, a houby se donedávna řadily mezi rostliny a nebyly samostatnou říší jako je tomu dnes.

Pro rostliny rostoucí nebo běžně pěstované u nás je nejvhodnější používat jména (vědecká i česká) uvedená v poslední kompletní publikaci, která byla vydána v nakladatelství Academia v roce 2002, a tou je Klíč ke květeně České republiky, zpracovaný mnoha našimi botaniky a editovaný Karlem Kubátem. Je to střízlivé konzervativní dílo, které nikoho nestraší neznámými jmény. Pro ostatní, hlavně pěstované rostliny neuvedené v Klíči, je k dispozici pětidílný Zahradnický slovník naučný, který je dílem početného kolektivu našich autorů pod vedením Františka Marečka. Vycházel v letech 1994 až 2001 v Ústavu zemědělských a potravinářských informací Praha.